

PAŃSTWO I SPOŁECZEŃSTWO

STATE AND SOCIETY

E-ISSN 2451-0858 ISSN 1643-8299

ROK XXIII: 2023, NR 2

DOI: 10.48269/2451-0858-pis-2023-2-003

Data wpłynięcia: 3.08.2022

Data akceptacji: 23.10.2023

UCZEŃ ZDOLNY W ŚRODOWISKU I SPOŁECZNOŚCI LOKALNEJ

Anna Badora

dr, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Wydział Nauk Społecznych
<https://orcid.org/0000-0003-4027-6792>

Streszczenie

W artykule podjęto próbę określenia, jak działania podejmowane przez środowisko i społeczność lokalną na rzecz ucznia zdolnego są oceniane przez badanych studentów. Artykuł składa się z czterech części. W pierwszej określono, w jaki sposób definiowane są zdolności; w drugiej wymieniono i opisano funkcje, które środowisko przyjmuje wobec zdolności ucznia. W części trzeciej przeprowadzono analizę jakościową swobodnych wypowiedzi studentów. Następnie sformułowano wnioski.

Słowa kluczowe: uczeń zdolny, środowisko lokalne, społeczność lokalna

The gifted student in the environment and the community

Abstract

The article attempts to determine how the actions taken by the environment and the community in support of the gifted student are evaluated by the students surveyed. The article consists of four parts. The first identifies how giftedness is defined; the second lists and describes the functions that the environment assumes towards the student's giftedness. In the third part, a qualitative analysis of the students' free statements was carried out. This is followed by the formulation of conclusions.

Key words: gifted pupil, local environment, local community

Wprowadzenie

Zdolności członków społeczności lokalnej stanowią o dynamice rozwoju tej społeczności. Stąd zasadne jest założenie, że troska o rozwój zdolności dzieci powinna być priorytetem w organizacji edukacyjnych działań samorządowych i lokalnych. Należy podkreślić, że wszelkie działania w tym zakresie powinny być realizowane już wobec dzieci w młodszym wieku szkolnym.

Głównym celem niniejszego artykułu jest określenie, jak działania wspierające dla ucznia zdolnego realizowane przez środowisko i społeczność lokalną oceniają studenci pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej.

Dla urzeczywistnienia wskazanego celu konieczne staje się określenie, czym są zdolności. Wbrew dość powszechnemu stosowaniu, również w przekazach medialnych, nie jest to pojęcie jednoznaczne.

Janina Uszyńska-Jarmoc, Beata Kunat i Małgorzata Justyna Tarasiuk zaznaczają, że „cechą wspólną zdolności jest to, iż uznano je za właściwość psychiczną człowieka o charakterze ogólnym, warunkującą czy wyznaczającą (wskazującą na) maksymalne możliwości człowieka w jakiejś dziedzinie jego działalności. Podkreśla się w nich, że zdolności są zawsze wynikiem rozwoju, a z racji, że działanie człowieka jest źródłem jego rozwoju, zdolności nie istnieją, dopóki nie pojawi się działanie”¹. W kontekście przedstawionej definicji należy podkreślić, że zdolności są przynależne każdemu człowiekowi jako elementy jego warstwy psychicznej; jednocześnie zachodzi konieczność, aby rozpatrywać je w kategorii zasobu, który nie wzrasta naturalnie wraz z rozwojem osoby, ale wymaga od niej ukierunkowanych działań dynamizujących. Wiesława Limont podkreśla jednak, że „właściwości związane z osobowością i ze środowiskiem wpływają na krystalizowanie się i rozwój zdolności, ale nie mają znaczenia dla specyficzności uzdolnień kierunkowych”².

Krzysztof J. Szmidt wskazuje na działanie – czynność – jako główny punkt odniesienia dla definiowania zdolności. Autor podkreśla, że „Zdolności są na ogół rozumiane jako:

- 1) potencjalna szansa, aktualnie niewystępująca, ale którą można nabyć;
- 2) biegłość, sprawność w wykonaniu jakiejś czynności;
- 3) aktualna możliwość jednostki do wykonania jakiejś czynności;
- 4) indywidualna właściwość człowieka, zapewniająca mu powodzenie w jakimś działaniu”³.

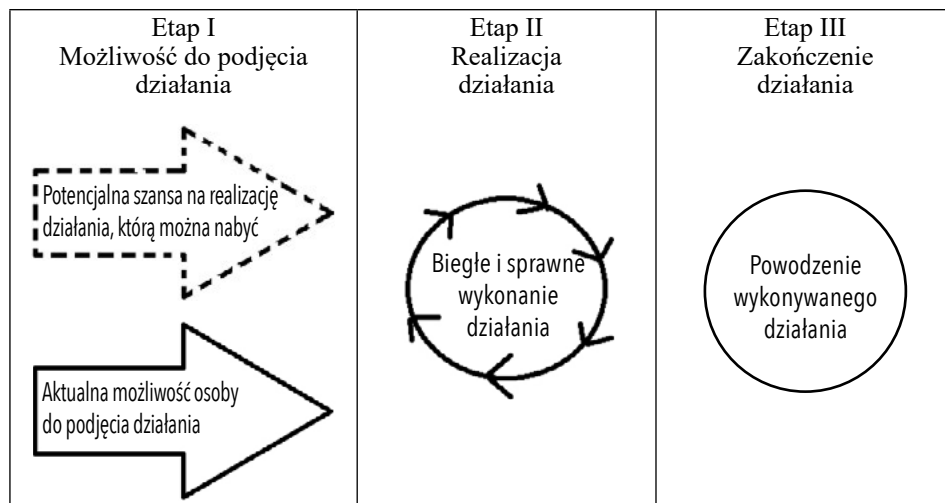
¹ J. Uszyńska-Jarmoc, B. Kunat, M.J. Tarasiuk, *Sukcesy uczniów zdolnych. Fakty. Narracje. Interpretacje*, Centrum Kształcenia Ustawicznego w Białymstoku, Białystok 2014, s. 23.

² W. Limont, *Uczeń zdolny: jak go rozpoznać i jak z nim pracować?*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2010, s. 51–52.

³ K.J. Szmidt, *Pedagogika pozytywna: twórczość – zdolności – mądrość zespolone*, [w:] *Zasoby twórcze człowieka. Wprowadzenie do pedagogiki pozytywnej*, red. K.J. Szmidt, M. Modrzejewska-Świgulska, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013, s. 23, <http://dx.doi.org/10.18778/7525-837-0.02>.

W kontekście przedstawionego stanowiska należy zaznaczyć, że etap realizacji czynności może stanowić o sposobie rozumienia zdolności. Zróżnicowanie przedstawiono na schemacie 1.

Schemat 1. Pojęcie zdolności – perspektywa etapu działania

Źródło: opracowanie własne na podstawie K.J. Szmidt, *Pedagogika pozytywna: twórczość – zdolności – mądrość zespolone*, [w:] *Zasoby twórcze człowieka. Wprowadzenie do pedagogiki pozytywnej*, red. K.J. Szmidt, M. Modrzejewska-Świgulska, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013, <http://dx.doi.org/10.18778/7525-837-0.02>.

Jak przedstawiono na schemacie 1, zdolność będzie rozpatrywana jako potencjał osoby, który ta już posiada, ale również jako potencjał, którego w określonym momencie człowiek nie posiada, ale jest w stanie gotowości do jego wypracowania. Zdolnością będzie także sposób przeprowadzania działania, który należy określić jako wysoce efektywny w zakresie zakładanych celów oraz wykorzystania potencjału osoby. Zdolności będzie definiowało również powodzenie wykonania działania, które jest konsekwencją indywidualnych właściwości osoby.

Agnieszka Hłobił podkreśla, że wyjaśnienie terminu zdolności wymaga uwzględnienia różnicowania ich rodzajów. Jak zaznacza: „można tu odnotować dwa podejścia badaczy: traktowanie zdolności jako potencjalności, dzięki której człowiek przez uczenie się zdobywa nowe umiejętności i sprawności, oraz jako umiejętności. Osoba uzdolniona nabywa je znacznie szybciej w porównaniu z ludźmi o przeciętnych zdolnościach”⁴. Stąd zdolności stanowią zarówno wysoką sprawność do nabywania określonych umiejętności, ale także

⁴ A. Hłobił, *Działalność szkoły we wspomaganiu rozwoju ucznia zdolnego*, Impuls, Kraków 2010, s. 11.

konkretne umiejętności, które charakteryzują się wysokim poziomem dynamiki i skuteczności realizacji zadania. Warto podkreślić, że zidentyfikowanie zdolności u osoby wymaga kontekstu społecznego.

Funkcje środowiska i społeczności lokalnej wobec ucznia zdolnego

Sprawność nabywania i poziom umiejętności są oceniane jako zdolność poprzez weryfikowanie ich z takimi samymi elementami obecnymi w społeczności, w określonych kategoriach wiekowych. W tym kontekście można określić pierwszą funkcję, którą spełnia społeczność wobec zdolności, tj. funkcję rozpoznawczą i weryfikacyjną co do ich obecności, rodzaju oraz poziomu.

Elżbieta Płóciennik zaznacza, że istotnym w rozpatrywaniu, czym są zdolności, jest założenie, że stanowią one potencjał, a nie samo osiągnięcie⁵. Przyjęcie tej perspektywy umożliwi określenie, że zdolności są przestrzenią, która może być rozwijana, stąd występują potencjalne warunki dla nich dynamizujące oraz inhibitujące. Mając to na względzie, zasadne jest przyjęcie obecności uwarunkowań intra- i interesobowych, które oddziałują na przestrzeń zdolności osoby. Zakres tego oddziaływania jest zależny od rodzaju zdolności oraz od jakości i siły czynników oddziałujących. Jednym z warunków zewnętrznych kształtujących zdolności będzie środowisko i społeczność lokalna, które mogą spełniać istotne funkcje dla rozwoju zdolności, a więc funkcje: motywacyjną, dynamizującą i zabezpieczającą, przy założeniu najbardziej optymalnego działania tych struktur.

Funkcja motywacyjna

Środowisko oraz społeczność lokalna mają możliwość rozbudzania motywacji uczniów. Jak zaznacza Andrzej Sękowski, „Opisywanie wybitnych zdolności w kategoriach wyjątkowości i codzienności pozwala na dostrzeżenie zarówno ich aspektu poznawczego jak i społecznego. Z wybitnością łączy się zarówno wyjątkowość jak i codzienność, poczucie spełnienia i zadowolenia z jednej strony, z drugiej zaś zmęczenie, niepewność i poczucie alienacji a także samotność. Podobnie jak w innych sferach życia również i w tej oba aspekty wzajemnie się przeplatają i uzupełniają. Być może są sobie nawzajem potrzebne i dla siebie niezbędne”⁶. Potrzeba bycia wyjątkowym, a jednocześnie bycia integralną częścią społeczności będzie czynnikiem rozbudzającym działania osoby ukierunkowane na poszukiwanie własnej przestrzeni zdolności. Z kolei z perspektywy społeczności w codzienności życia możliwe jest dostrzeżenie zdolności osoby, a jej wyjątkowość będzie warunkowała konieczność organizowania nowych form

⁵ Zob. E. Płóciennik, *Stymulowanie zdolności twórczych dziecka. Weryfikacja techniki obrazów dynamicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010, s. 11–12.

⁶ A. Sękowski, *Wybitne zdolności – wyjątkowość czy codzienność?*, „Czasopismo Psychologiczne” 2009, t. 15, nr 2, s. 269.

działania, pozwalających tę wyjątkowość rozwijać. Stąd funkcja motywacyjna społeczności lokalnej wobec zdolności będzie miała charakter dwukierunkowy. Zależność przedstawiono na schemacie 2.

Schemat 2. Funkcja motywacyjna w relacji zdolności–środowisko i społeczność lokalna

Źródło: opracowanie własne.

Jak przedstawiono na schemacie 2, środowisko i społeczność lokalna poprzez budowanie tożsamości i przynależności społecznej osoby będą motywowały ją do poszukiwania własnych zdolności, z kolei specyfika indywidualnych zdolności będzie warunkowała konieczność wypracowania i modyfikowania działań środowiska i społeczności lokalnej, które umożliwią rozwijanie indywidualnych zdolności.

Innym rodzajem motywacji będzie wskazywanie osobie celu, dla którego zdolność powinna być rozwijana. Kluczowe w tym kontekście stają się dwie kategorie celów: pierwsza, w której osoba rozwija zdolności dla własnych korzyści wyrażających się m.in. w wysokiej pozycji zawodowej; druga kategoria to zdolności rozwijane dla korzyści społecznych, wyrażających się m.in. dążeniem do polepszenia uwarunkowań środowiska lokalnego.

Andrzej Sękowski i Tomasz Knopik przeprowadzili badania wśród 120 uczniów zdolnych z terenu województwa lubelskiego. Jednym z celów badań było określenie, po co uczniowie podejmują trud rozwijania swoich zdolności. Wyniki przeprowadzonych analiz wskazują, że zdecydowana większość badanych swoje zdolności określa jako narzędzie, które pozwoli im realizować własną karierę oraz osiągnąć sukces zawodowy. Tylko nieznaczny odsetek badanych wskazał, że zdolności stanowią środek do poprawy rzeczywistości i niesienia pomocy innym. Jak wskazują autorzy, taki sposób postrzegania jest

warunkowany tożsamą postawą przyjmowaną przez rodziców, szkoły oraz nauczycieli⁷.

Agnieszka Hłobił zaznacza, że „Doświadczenia badanych nauczycieli wskazują na brak skoordynowanych działań na rzecz wielopłaszczyznowego, koordynującego współpracę rodziców, uczniów, nauczycieli, pedagogów i innych specjalistów procesu wspierania ucznia zdolnego i jego rodziców, czego konsekwencją jest nieefektywność tego procesu. Zatem postulaty szkoły na miarę ucznia stanowią jedynie hasła, a podejmowane działania mają charakter działań wynikających z przyzwyczajzeń czy doświadczeń indywidualnych nauczycieli [...]”⁸. W związku z brakiem zaplanowanych i zróżnicowanych działań praca z uczniem zdolnym we współczesnej szkole jest skoncentrowana na budowaniu motywacji do rozwijania zdolności poprzez zdobywanie dobrych stopni i osiągnięć konkursowych, które postrzegane są jako gwarancja przyszłego sukcesu⁹. Przy takim działaniu wiele rodzajów zdolności nie zostaje dostrzeżonych przez środowisko i społeczność lokalną; ponadto część uczniów poprzez wysoki poziom rywalizacji w konkursach nie będzie w stanie, w stopniu zadowalającym, wykorzystać swojego potencjału. Warto także podkreślić, że niejednokrotnie wymaga się od uczniów wyłącznie odtwarzania określonego zasobu wiadomości, nie zaś twórczego rozwiązywania problemów¹⁰. Szmidt stoi na stanowisku „iż dominacja konkursów i innych form rywalizacyjnych w celu motywowania uczniów zdolnych do rozwoju jest nieświadomym przyznaniem się nauczycieli do porażki dydaktycznej, polegającej na tym, iż inne – nierywalizacyjne formy kształcenia – po prostu nie działają stymulująco na uczniów zdolnych w środowisku polskiej szkoły”¹¹.

Wskazane sposoby budowania motywacji u uczniów zdolnych wydają się mocno ograniczone i niewystarczające, stąd zasadne jest ukazywanie uczniom innej kategorii celów. Andrzej E. Sękowski i Beata Łubianka podkreślają, że uczniów zdolnych charakteryzuje wysoki poziom idealizmu rzeczywistości, przez co preferują oni na równi z wartościami poznawczymi także wartości społeczne, tj. prawdę, sprawiedliwość, dobro, piękno, przyjaźń¹². Integracja młodzieńczego idealizmu z aktualnymi problemami społeczności lokalnej może

⁷ Zob. A. Sękowski, T. Knopik, *Psychologia mądrości – w trosce o integralny rozwój uczniów zdolnych*, „Chowanna” 2014, t. 2, s. 97.

⁸ A. Hłobił, *Źródła wsparcia społecznego ucznia zdolnego i jego rodziny na terenie szkoły*, „Szkoła – Zawód – Praca” 2017, nr 13, s. 78.

⁹ Zob. J. Rybska-Kłapa, M. Bem-Belzowska, *Szkolny system wspierania uczniów zdolnych*, [w:] *(Kontro)wersje wielowymiarowości współczesnej edukacji*, red. W. Jakubaszek, D. Topa, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2012, s. 119.

¹⁰ Zob. M. Nowak-Dziemianowicz, *Polska szkoła i polski nauczyciel w procesie zmiany. Problemy i możliwości*, „Przegląd Badań Edukacyjnych” 2014, nr 19, s. 108.

¹¹ K.J. Szmidt, *Pedagogika pozytywna...*, *op. cit.*, s. 26.

¹² Zob. A.E. Sękowski, B. Łubianka, *Preferencja wartości uczniów zdolnych*, „Przegląd Psychologiczny” 2009, t. 52, nr 4, s. 417.

stanowić inspirację dla podejmowania działań, które równolegle będą służyły rozwijaniu zdolności indywidualnych oraz struktur środowiskowych.

Funkcja dynamizująca

Funkcja dynamizująca społeczność i środowisko lokalne wobec zdolności ucznia wyraża się przede wszystkim w kształtowaniu warunków, w których możliwa jest konfrontacja własnego potencjału z różnorodnością doświadczeń, relacji oraz wartości.

Uczeń zdolny potrzebuje sytuacji sporu, w którym może wypróbować swoją argumentację, a także proponowane sposoby działania. W tym kontekście istotne jest podkreślenie, że społeczność i środowisko lokalne mają możliwość pobudzania twórczego wymiaru zdolności osoby. Józef Kozielecki zaznacza: „Ludzie twórczy cenią autentyczne, żywe interakcje społeczne, które są takie rzadkie we współczesnych czasach”¹³. Szmidt wyjaśnia to w następujący sposób: „Twórcy doceniają takie kontakty, które polegają na toczeniu bezpośrednich, bez pomocy internetu, sporów z kolegami oraz takie środowisko, w którym łatwo rozwija się autentyczne życie towarzyskie oparte na bezpośrednich kontaktach interpersonalnych”¹⁴. Warto zaznaczyć, że dyskusja nad pomysłem w zespole pozwala na poszukiwanie najlepszego rozwiązania dla podjętego zagadnienia. Społeczność lokalna „dostarcza” uczniowi zdolnemu wielu relacji, a zatem wielu perspektyw spojrzenia na określone zagadnienie, a także na same zdolności. W jednym z postulatów National Association for Gifted Children – Council for Exceptional Children (Narodowego Stowarzyszenie na Rzecz Uczniów Zdolnych i Rady ds. Wyjątkowych Dzieci) zaznaczono, że istotnym dla dynamizowania rozwoju uczniów zdolnych jest środowisko, które „zaszczepia w jednostkach osobistą i społeczną odpowiedzialność, kompetencje, umiejętności interpersonalne i techniczne oraz komunikacyjne”¹⁵. Zakłada się, że rozwijanie zdolności uczniów jest realizowane w akcie spotkania i dialogu. Dotyczy to zarówno pomysłu, jak i pojedynczego działania oraz samych zdolności, które mogą stanowić przyczynę konfliktów wewnętrznych i zewnętrznych.

Funkcja dynamizująca będzie wyrażała się także w generowaniu przez środowisko i społeczność lokalną przestrzeni, w których możliwe będzie przewyciężanie nudy. Szmidt zaznacza, że gdy wystąpi

¹³ J. Kozielecki, *Skazani na twórczość. Od Aleksandrii – poprzez Lwów – do San Francisco*, [w:] *Psychologia w wielkim świecie*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2008, s. 19, cyt za: K.J. Szmidt, *Twórczy Zachód, twórcza Polska? Rozważania o społeczno-kulturowych uwarunkowaniach rozwoju kreatywności*, [w:] *Zdolni w szkole, czyli o zagrożeniach i możliwościach rozwojowych uczniów zdolnych. Poradnik dla nauczycieli i wychowawców*, red. W. Limont, J. Cieślakowska, D. Jastrzębska, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2012, s. 111.

¹⁴ K.J. Szmidt, *Twórczy Zachód, twórcza Polska? ...*, op. cit., s. 111.

¹⁵ J. Łukasiewicz-Wieleba, *Szkola i nauczyciele wobec uczniów zdolnych*, [w:] *Środowisko edukacyjne uczniów zdolnych*, red. M. Jabłonowska, Wydawnictwo Universitas Rediviva, Warszawa 2013, s. 150.

[...] brak dostatecznych bodźców dobiegających ze świata zewnętrznego, potęguje się u znudzonego człowieka stan określany jako deprywacja sensoryczna (przebywanie dłuższy czas w ograniczonej przestrzeni: pobyt w szpitalu, więzienie, długie oczekiwanie na lotnisku itp.). Jeśli więc nasi uczniowie narażeni są na monotonne, powtarzalne, znane im już wcześniej, sytuacje dydaktyczne i wychowawcze, o podobnym przebiegu i treściach, a do tego przebywają w ograniczonej i ubogiej w różnorodne bodźce przestrzeni szkolnej, to nic dziwnego, że nuda stanowi nieodłączną część ich życia szkolnego. [...] Niejako przeciwieństwem stanu deprywacji sensorycznej jest nadmiar stymulacji, który wywołuje tak często spotykane u współczesnego odbiorcy kultury masowej uczucie przesytu i znużenia. Nuda z przesytu jest zapewne równie często odczuwana przez dzisiejszych uczniów i ich nauczycieli, jak nuda z braku wyzwań¹⁶.

Warto podkreślić, że wiele sytuacji edukacyjnych, które są realizowane w szkole, może zostać przeniesionych na inne obszary środowiska lokalnego, przez co zyskują innowacyjny charakter. Przykładowo: tereny wiejskie mogą stanowić przestrzeń lekcji o przyrodzie oraz zachodzących w niej zależnościach; prowadzenie bezpośrednich obserwacji i doświadczeń będzie stanowiło dla ucznia zdecydowanie bardziej fascynujące przeżycie niż przyswajanie tych samych treści poprzez korzystanie z podręcznika czy też planszy¹⁷.

Funkcja zabezpieczająca

Funkcja zabezpieczająca będzie realizowana poprzez działania ochronne, podejmowane wobec ucznia zdolnego. Limont podkreśla, że „Uczeń szczególnie zdolny to często Inny, a nieraz Obcy, co powoduje przy braku społecznej tolerancji na inność, agresję otoczenia i próbę niszczenia tej inności, izolowania, a nawet spychania na margines wykluczonych”¹⁸. W tym kontekście zadaniem środowiska i społeczności lokalnej będzie zapobieganie wykluczeniu uczniów zdolnych poprzez budowanie u nich osobistego poczucia wartości, a także świadomości i wiedzy pozostałych członków społeczności o specyfice funkcjonowania ucznia zdolnego oraz o indywidualnym i społecznym znaczeniu zdolności. Maria Porzucek-Miśkiewicz zaznacza, że „Właśnie środowisko edukacyjne odgrywa znaczącą rolę w rozwoju osobowości uczniów zdolnych, stanowiąc obszar osobistych doświadczeń, związanych z powodzeniem lub niepowodzeniem w nauce czy też w kontaktach społecznych. Niewątpliwie stymulowanie zdolności, atmosfera celebrowania sukcesu, ułatwiają jednostkom

¹⁶ K.J. Szmidt, *Edukacyjne uwarunkowania rozwoju kreatywności*, Wydawnictwo Uniwersyte-
tu Łódzkiego, Łódź 2017, s. 41.

¹⁷ Zob. K. Chałas, A. Badora, M. Buk-Cegielka, *Aksjologiczny potencjał środowiska wiejskiego źródłem szans integralnego rozwoju i wielostronnej aktywności uczniów*, t. I: *Przyroda – ekologia – praca rolnika – przedsiębiorczość – kultura ludowa – integracja społeczna*, Wydawnictwo Polihymnia, Lublin 2022.

¹⁸ W. Limont, „*Stań na ramionach gigantów*”, czyli *uczeń zdolny jako problem wychowawczy*, „*Psychologia Wychowawcza*” 2013, nr 3, s. 133.

zdolnym wiarę we własne możliwości, co z kolei wpłynie pozytywnie na poziom zadowolenia z siebie i gotowość podejmowania nowych wyzwań”¹⁹. W funkcji zabezpieczającej będą mieściły się wszelkie działania, w których środowisko i społeczność lokalna kształtują u ucznia umiejętność przyjmowania porażki i traktowania jej jako kolejnego wyzwania. Nie bez znaczenia pozostaje także realne docenianie sukcesów ucznia zarówno w przestrzeni szkolnej oraz rodzinnej, jak i szerszego środowiska lokalnego.

Uczeń zdolny w środowisku i społeczności lokalnej w świetle własnych badań empirycznych

Główny problem badawczy, który sformułowano, wyraża się w pytaniu: jaki rodzaj oddziaływań wobec ucznia zdolnego realizuje środowisko i społeczność lokalna w ocenie badanych studentów?

Przedmiotem badań przeprowadzonych w 2022 r. była ocena rodzaju oddziaływań realizowanych przez środowisko i społeczność lokalną wobec ucznia zdolnego. Zastosowano metodę hermeneutyczną z wykorzystaniem techniki analizy swobodnych wypowiedzi. W badaniach uczestniczyło 40 studentów II roku pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Studentów poproszono o sformułowanie swobodnej wypowiedzi pisemnej na temat „uczeń zdolny w moim środowisku i społeczności lokalnej”. Zebrane odpowiedzi poddano analizie jakościowej, której wnioski przedstawiono poniżej.

Według studentów głównymi elementami środowiska lokalnego podejmującymi działania wobec ucznia zdolnego były szkoły oraz domy kultury. Dominującą w szkole metodą pracy z uczniem zdolnym była przede wszystkim organizacja konkursów i olimpiad. Jedna ze studentek napisała: „W szkołach do których uczęszczałam odbywały się różne konkursy, m.in. konkursy recytatorskie, plastyczne, matematyczne. Takie konkursy były bardzo wymagające, ale również rozwijające”.

W swoich wypowiedziach badani podkreślali, że organizowane przez szkoły konkursy były zróżnicowane, zarówno według kryterium tematycznego, jak i zasięgu. Ten zabieg zapewniał szerokie spectrum możliwości dla uczniów. Stąd w wielu wypowiedziach występowało stwierdzenie, że „każdy mógł znaleźć coś dla siebie”. Podobnie badani studenci postrzegali ofertę zajęć pozalekcyjnych – kół zainteresowań organizowanych w szkole.

Studenci podkreślali także to, jak bogatą ofertę dla ucznia zdolnego proponowały lokalne domy kultury. Przykładowo: „Do wyboru były m.in. zajęcia w Miejskim Ośrodku Kultury, tj. plastyczne, teatralne, muzyczne, taneczne”. Z domami kultury współpracowały także organizacje – Związek Harcerstwa

¹⁹ M. Porzucek-Miśkiewicz, *Samopoczucie ucznia zdolnego w szkole*, [w:] *Środowisko edukacyjne uczniów zdolnych*, op. cit., s. 219.

Rzeczypospolitej i Związek Harcerstwa Polskiego, Centrum Wolontariatu czy też Centrum Dziecięcej Twórczości.

Przedstawiony w wypowiedziach studentów stan troski środowiska lokalnego o zdolności ucznia wydaje się dynamiczny i satysfakcjonujący dla uczniów. Jednak warto zwrócić uwagę, że wszystkie te wypowiedzi odnoszą się do działań organizowanych w środowisku miejskim, niejednokrotnie wielkomiejskim.

W środowisku wiejskim z kolei badani studenci wskazywali na dwie dominujące metody oddziaływania na ucznia zdolnego. Pierwszym elementem było realne wykorzystywanie i włączanie w proces wychowawczo-dydaktyczny zasobów przyrody.

Pamiętam, że w mojej szkole podstawowej chodziliśmy na spacerzy na pobliską łąkę i mogliśmy dowiedzieć się, co na niej rośnie oraz jakie zwierzęta tam zamieszkują.

Pamiętam gdy w czasie lekcji plastyki, kiedy było ciepło na zewnątrz, wychodziliśmy z nauczycielem z blokami i pastelami i próbowaliśmy namalować pola, które znajdowały się w okolicy szkoły. Mój kolega narysował pejzaż, który został powieszony na korytarzu naszej szkoły.

Studenci postrzegają zasoby przyrodnicze środowiska lokalnego jako czynnik inspirujący do rozwijania zdolności oraz jako przestrzeń, w której możliwe jest zróżnicowanie dróg rozwijania zdolności.

Ważnym elementem rozwoju zdolności w środowisku wiejskim były dla studentów lokalne festyny.

W mojej miejscowości bardzo często organizowane są festyny np. na zbiórkę pieniędzy dla chorych dzieci. Wtedy uczniowie są proszeni o pomoc; z mojego doświadczenia, kiedy ja chodziłam do szkoły, każdy kto chciał i miał chęć rozwoju poprzez pomoc w czymś nowym, znalazł coś dla siebie, np. upieczenie ciasteczek na stoisko bądź przygotowanie stroików, ozdób.

Należy zwrócić uwagę, że przy tego rodzaju wydarzeniach zdolności uczniów pełnią funkcję służebną wobec wyższego celu, jakim w tym wypadku jest pomoc drugiemu człowiekowi. Zastosowanie takich działań pozwala nie tylko rozwijać zdolności ucznia, ale także rozwiązywać problemy środowiska lokalnego.

Lokalne festyny stwarzają także szansę dla ucznia do zaprezentowania swoich zdolności szerszemu gronu odbiorców. W ten sposób budowane są jego pewność siebie oraz satysfakcja z podejmowanych działań.

Badani studenci podkreślali, jak istotnym dla rozwoju ich zdolności był drugi element oddziaływania, a więc postać nauczyciela. Jedna z badanych napisała:

Byłam uczennicą, którą nauczycielka określała jako „uczennica wybitnie uzdolniona plastycznie”. W szkole podstawowej zostałam przez nią skierowana do Młodzieżowego Domu Kultury nr 2 na zajęcia plastyczne refundowane przez miasto Lublin.

Kluczowym w przypadku tej uczennicy stało się rozpoznanie jej zdolności przez nauczyciela oraz jego zaangażowanie w odnalezienie możliwości rozwoju tych zdolności. Na taką funkcję nauczyciela w kontekście zdolności wskazuje także kolejna badana: „Oferowana była pomoc nauczycieli, którzy chętnie rozszerzali materiał na zajęciach oraz z własnej woli zostawali po godzinach, aby pomagać”.

Warto podkreślić osobiste i autentyczne zaangażowanie nauczycieli w proces rozwoju zdolności uczniów. Ta autentyczność i poświęcenie były szczególnie cenne dla badanych. Przez swoje zaangażowanie nauczyciele tworzyli ze swoimi uczniami wspólnotę działania. Jedna z badanych podkreśla: „W liceum poszczególni zaangażowani nauczyciele brali udział wraz z uczniami w projektach Instytutu Pamięci Narodowej, np. [projekt] «O tym nie można zapomnieć...» dotyczący obozu koncentracyjnego w Ravensbrück”.

Nauczyciel, wykorzystując wskazane powyżej działania wspólnotowe, naturalnie inspiruje do podejmowania trudu rozwoju poprzez świadectwo swojego działania.

Powyżej przedstawiono fragmenty wypowiedzi, w których studenci wskazywali, że środowisko i społeczność lokalna podejmują działania wspierające rozwój zdolności uczniów. Niestety w wielu wypowiedziach badani podkreślali, że takich działań zdecydowanie brakowało lub były one mocno ograniczone.

Jedna z badanych napisała: „Zdecydowanie w mojej miejscowości brakowało kół zainteresowań. Była tylko piłka nożna i koło językowe, na które przychodzili uczniowie z trudnościami w nauce języka”. W innej wypowiedzi stwierdzono: „W mojej szkole były koła zainteresowań, ale chodziło na nie tylko kilku uczniów, którzy przygotowywali się do olimpiady”. Kolejna uczestniczka badania porównała swoje wspomnienia z sytuacją swojego rodzeństwa:

Mieszkam na wsi. Gdy ja chodziłam do szkoły podstawowej nie było żadnej osoby zdiagnozowanej jako „uczeń zdolny”. Teraz zauważam tę różnicę, gdyż uczniem zdolnym jest mój brat. Ma on zajęcia dodatkowe pozalekcyjne z matematyki na wyższym poziomie, aby podnosić jego inteligencję, lecz to wszystko tylko dwie godziny tygodniowo dla ucznia zdolnego przez trzy lata. W środowisku lokalnym nie występuje nic, co mogłoby go dokształcać w dziedzinie matematyki. Jedyne co występuje to zajęcia piłki nożnej, w których uczestniczy. Po moim bracie widać, że po 3-letnim udziale w zajęciach dodatkowych zaczyna go to nudzić, ponieważ polegają [one] jedynie na rozwiązywaniu kart pracy.

Perspektywa ucznia zdolnego, który ma poczucie znużenia podejmowanymi wobec niego działaniami, wydaje się szczególnie cenna w kontekście projektowania działań wspierających takiego ucznia.

Wnioski

Analiza zebranego materiału badawczego umożliwia sformułowanie następujących wniosków:

1. Praca z uczniem zdolnym realizowana jest głównie poprzez organizowanie szkolnych zajęć pozalekcyjnych oraz organizowanie konkursów.
2. Głównymi instytucjami środowiska lokalnego zaangażowanymi w pracę z uczniami zdolnymi są szkoła oraz lokalne ośrodki kultury.
3. Zróżnicowanie metod pracy z uczniem zdolnym jest szczególnie obecne w środowiskach miejskich.
4. Główne metody pracy z uczniem zdolnym w lokalnym środowisku wiejskim obejmują wykorzystanie zasobów przyrody oraz działalności wolontariackiej, a także środowiskowych uroczystości i festynów.
5. Większość studentów zwróciło uwagę na brak występowania inicjatyw środowiska i społeczności lokalnej, które będą dynamizujące dla rozwoju ucznia zdolnego.
6. Badani wskazywali przede wszystkim na brak inicjatyw w środowisku lokalnym oraz małe zróżnicowanie i niewystarczającą ofertę zajęć i działań proponowanych przez szkołę.

Podsumowanie: implikacje pedagogiczne

W kontekście sformułowanych wniosków należy wskazać, że środowisko i społeczność lokalna nie wykorzystują w pełni potencjału zarówno ucznia, jak i potencjału własnego w organizowaniu oddziaływań wobec ucznia zdolnego. Zasadne jest wskazanie potrzeby poszerzenia grupy podmiotów, które mogłyby realizować zadania wobec ucznia zdolnego i z takim uczniem. Należy w tym miejscu wskazać lokalne stowarzyszenia, przedsiębiorców, przedstawicieli różnych zawodów, a także organy samorządowe. Działania podejmowane przez te instytucje mogą przyjmować różne formy, m.in. spotkań indywidualnych, debat, warsztatów, wspólnych projektów itp.

Cennym działaniem środowiska i społeczności wobec ucznia zdolnego jest włączanie do działań zasobów przyrodniczych, a także wolontariatu. Istotne w tym kontekście staje się poszerzenie spectrum zdolności, wobec których są one wykorzystywane. Warto podkreślić, że otaczający świat przyrody stanowi nie tylko przestrzeń do poznawania i urzeczywistniania piękna, które będzie głównym czynnikiem dynamizującym zdolności plastyczne, lub szerzej – artystyczne, ale także jest to „otwarte laboratorium”, w którym można zdobywać wiedzę i poznawać prawdę o funkcjonującym świecie. Stąd istotne jest dostrzeżenie tego potencjału dla zdolności w zakresie biologii, przyrody, fizyki, geografii.

Bibliografia

- Chałas K., Badora A., Buk-Cegielka M., *Aksjologiczny potencjał środowiska wiejskiego źródłem szans integralnego rozwoju i wielostronnej aktywności uczniów*, t. I: *Przyroda – ekologia – praca rolnika – przedsiębiorczość – kultura ludowa – integracja społeczna*, Wydawnictwo Polihymnia, Lublin 2022.
- Hłobił A., *Działalność szkoły we wspomaganiu rozwoju ucznia zdolnego*, Impuls, Kraków 2010.
- Hłobił A., *Źródła wsparcia społecznego ucznia zdolnego i jego rodziny na terenie szkoły*, „Szkoła – Zawód – Praca” 2017, nr 13, s. 69–79.
- Limont W., „*Stać na ramionach gigantów*”, czyli *uczeń zdolny jako problem wychowawczy*, „Psychologia Wychowawcza” 2013, nr 3, s. 125–138.
- Limont W., *Uczeń zdolny: jak go rozpoznać i jak z nim pracować?*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2010.
- Łukasiewicz-Wieleba J., *Szkoła i nauczyciele wobec uczniów dolnych*, [w:] *Środowisko edukacyjne uczniów zdolnych*, red. M. Jabłonowska, Wydawnictwo Universitas Rediviva, Warszawa 2013, s. 147–162.
- Nowak-Dziemianowicz M., *Polska szkoła i polski nauczyciel w procesie zmiany. Problemy i możliwości*, „Przegląd Badań Edukacyjnych” 2014, nr 19, s. 97–128.
- Płóciennik E., *Stymulowanie zdolności twórczych dziecka. Weryfikacja techniki obrazów dynamicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010.
- Porzucek-Miśkiewicz M., *Samopoczucie ucznia zdolnego w szkole*, [w:] *Środowisko edukacyjne uczniów zdolnych*, red. M. Jabłonowska, Wydawnictwo Universitas Rediviva, Warszawa 2013, s. 219–224.
- Rybska-Kłapa J., Bem-Bełzowska M., *Szkolny system wspierania uczniów zdolnych*, [w:] *(Kontro)wersje wielowymiarowości współczesnej edukacji*, red. W. Jakubaszek, D. Topa, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2012, s. 110–134.
- Sękowski A., *Wybitne zdolności – wyjątkowość czy codzienność?*, „Czasopismo Psychologiczne” 2009, t. 15, nr 2, s. 267–276.
- Sękowski A., Knopik T., *Psychologia mądrości – w trosce o integralny rozwój uczniów zdolnych*, „Chowanna” 2014, t. 2, s. 95–110.
- Sękowski E.A., Łubianka B., *Preferencja wartości uczniów zdolnych*, „Przegląd Psychologiczny” 2009, t. 52, nr 4, s. 409–432.
- Szmidt K.J., *Edukacyjne uwarunkowania rozwoju kreatywności*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017.
- Szmidt K.J., *Pedagogika pozytywna: twórczość – zdolności – mądrość zespolone*, [w:] *Zasoby twórcze człowieka. Wprowadzenie do pedagogiki pozytywnej*, red. K.J. Szmidt, M. Modrzejewska-Świgulska, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013, s. 13–40, <http://dx.doi.org/10.18778/7525-837-0.02>.
- Szmidt K.J., *Twórczy Zachód, twórcza Polska? Rozważania o społeczno-kulturowych uwarunkowaniach rozwoju kreatywności*, [w:] *Zdolni w szkole, czyli o zagrożeniach i możliwościach rozwojowych uczniów zdolnych. Poradnik dla nauczycieli i wychowawców*, red. W. Limont, J. Cieślukowska, D. Jastrzębska, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2012, s. 103–115.

Uszyńska-Jarmoc J., Kunat B., Tarasiuk M.J., *Sukcesy uczniów zdolnych. Fakty. Narracje. Interpretacje*, Centrum Kształcenia Ustawicznego w Białymstoku, Białystok 2014.